

РЕЦЕНЗИЯ

В

област на висшето образование 2. *Хуманитарни науки*,

КОНКУРС ЗА ПРОФЕСОР В ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ

2.4. РЕЛИГИЯ И ТЕОЛОГИЯ

(*Патрология и догматическо богословие*),

ДВ., бр. 96/11.11.2025 г., за нуждите на Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от доц. д-р Светослав С. Риболов, Богословски факултет, зам.декан

e-mail: svet-riboloff@theo.uni-sofia.bg

Единствен кандидат: отец доц. дтн Стоян Илиев Чиликов

I. Данни за кандидата

Научната и преподавателска дейност на отец доц. дтн Стоян Чиликов във Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ започва още през 2002 г., когато той става хоноруван асистент. Насетне почти целият му преподавателски път минава през същия университет, като той постъпателно заема заслужено всички степени от научната кариера. През 2019 г. той защитава научна степен „доктор на науките“ в същия университет, а от 2023 г. преподава в Софийската духовна семинария "Св. Йоан Рилски" – похвална негова инициатива в училището, от където самият аз започвах сериозната си преподавателска работа. Със сигурност присъствието му в тази църковна школа ще допринесе за връзките между академичните богословски институти и средното богословско образование. В младежките си години отец доцент Чиликов специализира в редица реномирани чуждестранни богословски школи, като особено възхищение будят задълбочените му познания по гръцки гръцки език и специализацията му в Солунския Аристотелев университет.

Представеният от отец доц. дтн Стоян Чиликов комплект материали е напълно в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Кандидатът е приложил общо 24 научни труда, две монографии, статии и три учебни помагала. Всичките трудове влизат в числото на съчинения за рецензиране по процедурата.

II. Данни за процедурата

Настоящата процедура за професор е открита със заповед на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“ № РД 22-35/09.01.2026 г. по предложение на доц. д-р Стойка Петвора Петканова (доклад РД 21-31/08.01.2026 г.) за нуждите на Философско-

историческия факултет на същия университет. В заповедта се определят параметрите на процедурата и съставът на научното жури. На своето първо заседание журито прецени, че единственият кандидат доц. дтн Стоян Илиев Чиликов убедително отговаря на условията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ПУРПНСЗАДСУ. Представената от него справка за изпълнение на минималните национални изисквания е с 1175 т. в професионалното направление, като всички публикации са по тематиката на конкурса. Отчитайки представените доказателства, научното жури допусна до оценяване представената от доц. Чиликов научна продукция в конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“ по професионално направление: 2.4. Религия и теология (Патрология и Догматическо богословие). На своето първо заседание научното жури избра за свой председател доц. д-р Ивелина Николова, а за рецензенти проф. дфн Георги Каприев, проф. дтн Клара Тонева и доц. д-р Светослав Риболов. На останалите членове беше възложено да изготвят писмени становища. Като срок за предаване на рецензиите и становищата беше определен 05.03.2026 г. Всички срокове от това решение са спазени.

III. Описание на научните трудове

Представеният корпус от публикации на прот. доц. дтн Стоян Чиликов очертава последователна богословска програма, съсредоточена върху вътрешното единство между догмат, литургичен опит и духовен (аскетически) живот. Работите му са ситуирани в полето на патрологията и догматическото богословие, но се разгръщат и към литургично богословие, химнография, православна антропология, сотириология, еклисиология, както и към въпроси на църковната педагогика и духовно-нравствените предизвикателства на съвременността. Характерен белег на тези изследвания е систематичното прибягване до първоизточници – Свещено Писание, светоотечески текстове, канонични свидетелства, евхологии и богослужебна поезия – както и стремежът към херменевтика, която не разделя богословското слово от църковния етос и опит.

1. Хабилизационен труд: Евхаристия и аскеза като единен църковен опит

Същинският център на представените публикации е монографията „Евхаристия и аскеза в традицията на Църквата“ (София: Омофор, 2025), която изследва една от най-значимите и актуални теми за живота на Църквата като Тяло Христово – **синтезът между евхаристийното тайнство и подвижническия подвиг**. Основната теза е формулирана ясно: Евхаристията и аскезата не са две автономни сфери на църковния живот, които могат да се редуват, противопоставят или

йерархизират извън живата традиция, а представляват взаимно проникващи се измерения на една и съща еклезиална реалност.

Аргументацията е изградена чрез няколко фундаментални богословски корелации: **догмат – етос; образ – подобие; благодат – свобода; същност–енергии; спасение–обожение**. Именно тези двойки функционираят като структуриращи контексти на дискурса и позволяват да се разкрие вътрешната логика на изследването: християнският живот е единен процес на участие в Христос – чрез тайнствата и подвига – и не търпи разрыв между „православно учение“ и „православно живеене“.

Херменевтичният принцип на четене на изворите – от библейските свидетелства до светоотеческите, литургичните и химнографските текстове – се основава на убеждението, че догматът не може да бъде откъснат от етоса, благодатта – от свободата, същността – от енергиите. В този хоризонт Евхаристията и аскезата са мислени в модус на **перихорезис**: не просто съвместими, а онтологично взаимно обусловени.

Първата част на монографията разглежда корелацията **догмат и етос**, като изследва нейното място в църковната традиция и нейното значение за формирането на автентичен църковен живот. В перспектива на нарушаването на този синтез авторът анализира възникването и разгръщането на две богословски линии, които в съвременни дискусии нерядко се поставят в опозиция: **евхаристийна еклезиология** и **терапевтична еклезиология**. Акцентът пада върху това как подобна опозиция може да доведе до редукции: от една страна – до евхаристийна „самодостатъчност“, при която подвигът се маргинализира; от друга – до терапевтична „затвореност“ в антропологични стратегии на изцеление, които отслабват евхаристийния център на църковното битие. Представени са както концептуалните предимства, така и проблемните зони на двете перспективи, както и основните им представители и аргументи.

Втората част надгражда този дискурс, като го разгръща през темите за **образа и подобие, благодатта и свободата**, както и за тайнствената структура на църковния живот. Централно място заема дебатът от IV век относно съотношението между благодат и свобода, който служи като основа за богословско обяснение на прехода от образ към подобие: свободата не „допълва“ благодатта като външен елемент, а е **личният отговор** на благодатната инициатива и „онтологично движение“ на човека към уподобяване на Бога. В този контекст Евхаристията е представена не като „едно от тайнствата“, а като **сърцевината на тайнствата**, техният вътрешен ритъм и печат, който осмисля цялата тайнсвена икономия на Църквата.

Третата част предлага богословски анализ на спасението чрез тайнствата и подвига в перспективата на паламитското учение за **същност и енергии**. Евхаристийният живот е интерпретиран като онтологично участие в живота на Христос – дар и реална причастност към Неговото богочовечество. Подвижническият живот е концептуализиран като постепенно „възрастване по образа на Христа“, т.е. възхождане в нетварните божествени енергии. На тази основа са разгледани дихотомиите, които се пораждат при разрыв между евхаристийното и аскетичното измерение, както и еклезиологичните последици от такова разединяване. Особен акцент е поставен върху подготовката преди причастие – евхаристийния пост, духовната трезвост, молитвената дисциплина – и върху това, че аскезата не е външно условие към Евхаристията, а неин органичен компонент в живота на Църквата.

2. Монографичен труд върху Успение Богородично: текстология, традиция и богословие

Втората значима книга – „**От смърт към живот. Успение Богородично**“ (София: Фатум, 2025) – изследва църковната традиция за Успението на Пресвета Богородица, като защитава тезата за **успение и възкресение** на Богородица. Трудът е основан на анализ на ръкописи от византийската традиция (Sin 630 и Sin 631 от XI в.) и на славянски свидетелства (ръкописа Та от XI в.), както и на химнографски и светоотечески текстове, свързани с празника. Изследването проследява богослужебните последования, празничните структури и богословските акценти, чрез които литургичната традиция свидетелства за прехода „от смърт към живот“ и за уникалното място на Богородица в икономията на спасението.

3. Изследвания в реферирани издания: аскетика, духовна борба и сотириология

Сред статиите в реферирани и индексирани издания се откроява текстът за **хармо̀лѡлѡтѡ** – „**радостотворната печал**“, разгледана в аскетическата и химнографската традиция. Авторът показва, че хармолипи не е просто психологически парадокс, нито чисто емоционално състояние, а духовна реалност, произтичаща от участието в тайната на Кръста и Възкресението. Разграничена е радостта като природно настроение от радостотворната печал като плод на църковния етос и на съзерцанието, което възвежда личността към божествената любов и „духовното опиянение“ в благодатта.

В изследването върху св. Йоан Касиан Римлянин и „Събеседвания с отците“ вниманието е насочено към духовната борба и към богословските основания за преодоляване на разрива между евхаристийност и аскеза. Текстът подлага на критично разглеждане идеята за паралелно съществуване на „терапевтична“ и „евхаристийна“

духовност като два независими модела, и настоява, че подобно разделение е несъвместимо с православната църковна духовност.

Сотириологичният аспект на аскетическата традиция е разгърнат в съпоставителното изследване върху **св. Доротей Газски** и **св. Порфирий Кавсокаливит**. Тук се показват както паралелите между древното монашеско предание (борба със страстите, отсичане на волята, придобиване на добродетели), така и особеностите на съвременния светоотечески опит, в който акцентът се измества към любовта като преобразяваща сила: любовта към Бога, която преобръща злото, преобразява страстите и въвежда човека в обожение. Особено важно е подчертаването на връзката между сотириология и еклезиология: личният подвиг не е индивидуалистичен проект, а се конституира и изпълнява в евхаристийното общение и в литургичната общност на Църквата.

4. Църковна педагогика и духовно-просветителско служение

Друг значим пласт от публикациите е посветен на църковната педагогика и на просветителската мисия на Църквата. В изследването върху **митрополит Методий Кусев** и **митрополит Борис Неврокопски** са проследени педагогическите им възгледи на фона на историческите условия, в които те служат. Чрез съпоставителен анализ се извеждат трите ключови фактора във възпитанието – **вяра, семейство и училище** – и се аргументира тезата, че материалистическите възгледи в образованието разрушават възпитателната функция на училището, което започва „само да образова“, но не и да възпитава.

В същата посока се развива и статията за **митрополит Климент Търновски (Васил Друмев)**, в която образователната и просветителската му дейност е разгледана като израз на общата сотириологична функция на Църквата. Тук е поставен специален акцент върху литургично-просветителското измерение на неговото служение и върху опита да се мисли приемствеността между светоотеческия модел на църковно наставничество и българската църковна действителност.

5. Светоотеческо богословие, химнография и образи на светостта

В статията „Богословието на отците: дилеми, перспективи и реалии“ е разгледан характерът и методът на светоотеческото богословие като нормативен и образцов модел за православната богословска мисъл. Подчертана е неговата контекстуалност и динамика, но и устойчивостта му като богословие на опита, в което истината се изказва не само концептуално, а и екзистенциално – в светостта, в богослужението и в подвига.

Сериозен принос имат и изследванията върху литургични и житийни извори. В текста за **Паисий Хилендарски** на базата на службата и житийните свидетелства се анализират духовният му образ, просветителската му ревност и мястото му в

църковната памет, като се поставя и въпросът за национализма като фактор, който може да наруши еклезиалната съборност.

От друга страна, в изследването за **спасението и освещението** в химнографията на **св. Йоан Дамаскин** богословските теми се извеждат чрез анализ на каноните на Възкресението, догматиците и празничните канони. Спасението и освещението се представят като плод на Въплъщението на Логоса и като реалност, която се възвестява и преживява литургично.

6. Актуални проблеми: секуларизация, антропологични колизии, война и „защита на вярата“

В по-актуално-проблемен план се разгръщат текстовете за колизията **либерализъм – фундаментализъм** и за нарушаването на корелацията **догмат – етос**. Анализът е аргументиран с библейски, светоотечески и химнографски свидетелства и разглежда метаморфозите на християнския етос в съвременността под натиска на секуларизацията. В този корпус се включва и статията за секуларизацията на богословския дискурс, където се критикува замяната на харизматичния и опитен характер на богословието със схоластични и рационализирани форми, които отслабват връзката между богословие, духовен опит и църковен живот.

Особено значимо е изследването **„Християнството и войната“**, което предлага систематичен преглед на библейските и светоотеческите основания на християнското отношение към войната. Първо се разглежда старозаветният контекст и теоцентричният характер на военните действия в Израил, но методологичната рамка се определя от Новия Завет и от учението на Христос за миротворството и нравствената отговорност. Втората част проследява развитието на темата в първите осем века чрез канони и светоотечески текстове, включително отношенията между Църква и държавна власт и границите на допустимото участие на християните във война. Заклучително са анализирани съвременни концепции като „справедлива“, „свещена“ и „превантивна война“, оценени критично като богословски несъвместими с евангелската парадигма и автентичното Предание.

7. Литургично богословие: икона, евхологии, Пасха и Велика събота

Съществена линия в публикациите е литургичното богословие. В текста **„Икона и Евхаристия“** се анализира евхаристийната и есхатологична природа на иконата, като се показва, че иконопочитанието е исторически и богословски израстнало от евхаристийната традиция на Църквата. Иконата свидетелства за небесната реалност – светците като молещи се и прославени в Царството – и в този смисъл носи есхатологичен хоризонт, съгласуван с есхатологичния характер на Евхаристията: „тук и сега“ като подготовка за есхатона.

В статията за **страданието и греха** според древни и съвременни евхологии се разгръща православната антропология на изцелението: духовното и телесното лечение са мислени като единен процес в Христос – Въплътеното Слово, Който изкупва и изцелява. Особено внимание е отделено на заклинателните молитви и на тяхното място в ранната практика и в съвременните требници.

В изследването за **сотириологичността на Пасхалния канон и канона на Велика събота** авторът извежда основните догматични теми, чрез които богослужебната поезия формулира смисъла на Христовата смърт и Възкресение за спасението. Акцентът пада върху връзката между пасхалното събитие и живота на вяращия – като литургична реалност „тук и сега“ и като очакване на „Царството на славата“.

8. Учебни пособия и богословско образование

Публикациите включват и учебни ресурси, които имат ясно изразена методологична и педагогическа стойност. Книгата **„Православната вяра и живот“** (2012) е интердисциплинарен труд, близък до монографично изследване, тъй като не само обобщава знание, но и го надгражда в определена тематична перспектива. Поради това изданието е приложимо в обучението по „Въведение в богословието“, „Догматическо богословие“ и „Еклесиология“.

Двете учебни помагала по догматика за **XI и XII клас на духовните семинарии** (2025), изготвени (едното в съавторство) като съпътстващ ресурс към преподаването, са структурирани около тематичните единици на учебната програма и предлагат систематично подобрени библейски, светоотечески, химнографски и литургични текстове. Целта е учениците да придобият богословски умения чрез работа с първоизточници, а преподаването да получи стабилна методологична опора.

Към този образователен дял се отнася и анализът на молитвата **„Отче наш“**, основан върху светоотеческата тълкувателна традиция. Той представлява концентриран богословски прочит, подходящ и за учебни цели, защото съчетава екзегетическа яснота и концептуална последователност.

IV. Оценка на личния принос на кандидата

В съвкупност представените публикации на прот. доц. д-н Стоян Чиликов свидетелстват за устойчиво изследователско усилие, насочено към преоткриване и богословско осмисляне на православното Свещено Предание като единство от догмат, литургия и духовен живот. Най-ярката ос на това творчество е темата за синтеза между Евхаристия и аскеза, разгърната в хабилитационната монография чрез богословските корелации, които гарантират съборния и църковно-опитен характер на аргументацията.

Наред с това значим принос имат текстологичните и литургично-богословските изследвания върху Успение Богородично, анализите на химнографски корпуси и евхологийни текстове, както и разработките по актуални проблеми – секуларизацията на богословския дискурс, деформациите на християнския етос и въпросът за войната в християнска перспектива – особено актуална тема в наши дни. Тук авторът проявява искрения си хуманистичен християнски дух.

Така научната продукция се явява едновременно академично приносна и църковно релевантна: тя интегрира светоотеческата традиция и съвременната проблематика, без да разкъсва връзката между богословската истина и живота в Църквата, където догматът се преживява като етос, а тайнството – като път към спасение и обожение.

V. Критични бележки

На първо място бих искал да изкажа няколко критични бележки към хабилитационния труд. 1. Терминологичното използване на „перихорезис/перихорисис“ между Евхаристия и аскеза е богословски проблематично. В православното богословие понятието *перихорисис* има специфично значение, свързано главно с вътрешнотроичния живот или с христологичната взаимопроникнатост на природите. Пренасянето му към връзката между духовни практики (Евхаристия и аскеза) може да се възприеме като метафорично, но това не е ясно уточнено. Въобще, в съвременната богословска мисъл, особено в славяноговорящите страни се наблюдава известна непоследователност в използването на древни богословски понятия в различен контекст, което понякога звучи твърде свободно и нетипично. Тук виждаме такава тенденция. 2. Противопоставянето между „евхаристийна“ и „терапевтична“ еклисиология е представено твърде опростено. В богословската литература тези понятия често се разглеждат като различни перспективи върху един и същи еклисиологичен опит, а не като противоположни системи. В анотацията липсва по-прецизно обозначаване на богословските автори и школи, към които се отнасят тези концепции. 3. Дискусията за благодат и свобода от IV в. е спомената, но не е ясно конкретизирана. Не се уточнява дали става дума за споровете около феномера на оригенизма, за полемиката с пелагианството или за други богословски дебати. Поясната историческа конкретизация би повишила академичната точност. 4. Връзката между Евхаристията и тайнствата е формулирана твърде обобщено според мен.

На второ място бих искал да отбележа някои критични бележки към изследването за Успение Богородично. 1. Не е уточнен характерът на изворовия анализ. Споменават се конкретни ръкописи (Sin 630, Sin 631), но изследването не

предлага нова текстологична реконструкция, критично издание или сравнителен анализ. А такова щеше да бъде полезно за тезата на автора. 2. Тезата за възкресението на Богородица изисква по-ясно богословско разграничение. В православната традиция този въпрос се разглежда предимно в рамките на литургичното и патристичното предание, но не е формулиран като догмат от съборната институция на Църквата. В анотацията липсва уточнение за този статут.

Що се отнася до бележките към отделните статии, мога да отбележа следното. 1. Статиите, посветени на български архиереи, имат по-скоро историко-биографичен характер, но това не е ясно обозначено като методологически подход. 2. В някои случаи тематиката излиза извън областта на патрологията и догматическото богословие. Например публикациите за педагогиката или за съвременни социални проблеми са по-близо до практическото богословие или религиозната педагогика. Това обаче е разбираемо, тъй като в нашата страна често специалистите в областта на богословската наука се налага да покриват твърде широк ареал от проблеми, често напускащи тясното научно поле.

Бележките към публикациите върху съвременни богословски проблеми са следните: 1. Темата за секуларизацията е формулирана твърде обобщено. Според мен авторът не е дал изначално ясна формулировка на феномена „секуларизация“, което е проблем като цяло за съвременното православно богословие. Намирането на ясни и добре формулирани отношения между църква и държава, общество и религия в съвременния православен контекст е обект на дискусии и днес. Критиката на концепциите за „справедлива война“ е представена категорично, но без посочване на богословската ясна аргументация. Би било полезно да се уточни дали анализът се основава на каноничното право, на светоотечески текстове или на съвременни богословски интерпретации. Като цяло в текста повече конкретика не би била излишна. Принципно текстът следва правилна принципна линия.

Що се отнася до стила и езика, **наблюдават се езикови и стилови неточности**, например: непоследователна употреба на главни букви („църквата“/„Църквата“); има известна пунктуационна непоследователност; смесване на научен и публицистичен стил на места.

VI. Заключение

Документите и материалите, представени от протоерей доц. дтн Стоян Чиликов, **отговарят на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и на съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Кандидатът в конкурса е представил **достатъчен, дори значителен** брой научни трудове, публикувани след материалите, използвани при защитата на ОНС „доктор“ и получаване на академична длъжност „доцент“. В работите на кандидата има напълно оригинални научни и приложни приноси, които са получили международно признание, като предста-вителна част от тях са публикувани в списания и в научни сборници, издадени от международни академични издателства. Теоретичните му разработки имат практическа приложимост, като част от тях са пряко ориентирани към учебната работа. Научната и преподавателската квалификация на „професор“ е **несъмнена**. Постигнатите от протойерей доц. дтн Стоян Чиликов резултати в учебната и в научноизследователската дейност **напълно** съответстват на национални и допълнителните изисквания на факултета, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове и с оглед на анализа на тяхната значимост и съдържащите се в тях научни, научноприложни и приложни приноси, намирам за основателно да дам своята **положителна** оценка и да препоръчам на Научното жури да изготви доклад предложение до Факултетния съвет на Философско-историческия факултет за избор на протойерей доц. дтн Стоян Чиликов на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4 Религия и теология (Патрология и догматическо богословие).

05.03.2026 г.

Рецензент:

Доц. д-р Светослав Риболов